

1. Мовну норму науковці визначають як “сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування у певний період розвитку мови і суспільства” й розрізняють єдино можливі мовні норми, що відбивають характерні ознаки системи мови, і норми літературної мови [6, 387].

2. Поява м'якої фонемі [л'] на місці твердої [л] зумовлена впливом польської мови.

3. Очевидно, варіант лімон виник під впливом італійської мови (limone), через яку ця лексема потрапила із східних мов в українську [3, 234].

4. Вживання сімома поетами першої половини ХХ ст. варіанта ясин (26 вживань) і його дериватів ясиновий (1 вживання), ясинний (3 вживання), ясинність (2 вживання) є високочастотним порівняно з вживанням у поезіях варіанта жасмин (6 вживань у чотирьох поетів).

5. На думку В. А. Чабаненка, у цьому прикладі з експресивною метою інверсовано компоненти складного слова всупереч міжстильовій загальнонародній нормі [7, 119].

Використана література:

1. Ахманова О.С. Очерки по общей и русской лексикологии. – М.: Учпедгиз., 1957. – 295 с.
2. Блинова О. И. Введение в современную региональную лексикологию. – Томск, 1973. – 257 с.
3. Етимологічний словник української мови: В 7 т. – К.: Наук. думка, 1989. – Т. 3. – 552 с.
4. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ “Академія”, 1997. – 752 с.
5. Рогожникова Р.П. Варианты слов в русском языке. – М.: Просвещ., 1966. – 160 с.
6. Українська мова. Енциклопедія. – К.: “Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 2000. – 752 с.
7. Чабаненко В.А. Основи мовної експресії. – К.: Вища шк., 1984. – 167 с.

Умовні скорочення лексикографічних джерел:

1. СГ – Словарь української мови: В 4 т. / Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко / НАН України. Ін-т української мови. – Репринт. вид. – К.: Тов-во „Лексикон”, 1996. – Т. I-IV.
2. СУМ – Словник української мови: В 11 томах. – К.: Наук. думка, 1970-1980. – Т. I-XI.

Лобода Т.М.

МОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ВИКОРИСТАННІ ІНШОМОВНИХ СЛІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

Взаємозбагачення мов – це один із шляхів еволюції мов світової спільноти. Воно характеризує розвиток мовних систем з найдавніших часів і не може не виявляти себе на сучасному етапі функціонування мови. Протягом останніх років з'явилися дослідження з окремих проблем аналізу та моделювання будови сучасного українського лексикону: О. А. Сербенської, Л. О. Ставицької, О. О. Тараненка, О. А. Стишова, Г. І. Самойлової, Т. А. Коць, Л. П. Кислюк, Д. В. Мазурик та ін. Саме

вони дозволяють визначити основні тенденції у функціонуванні запозичень на сучасному етапі розвитку мови.

На думку більшості дослідників, динамічні зміни в функціонуванні запозичень у сучасному лексиконі виявляються у двох взаємозумовлених, але діаметрально протилежних тенденціях: від виявів поміркованого чи радикального пуризму й зорієнтування словника на виключно внутрішньосистемні ресурси мови з ухилом подекуди в певну архаїзацію лексики до надмірної відкритості й терплячості до стану лексики, а то й некритичної оцінки вже існуючих лексичних запозичень, надмірного їх використання. Ці тенденції пояснюються низкою причин як позамовного, так і суто лінгвістичного характеру. Насамперед домінують позамовні чинники: національні, особистісно-ідентифікувальні, культурологічні.

Процеси національно-демократичного характеру зумовлені прагненням до подальшого державно-політичного розвитку. Україна здобула незалежність, відбувається демократизація суспільства, змінився статус української мови – вона стала державною, що спричинило різке посилення, з одного боку, тенденції до подальшої розбудови літературної мови у зв'язку із заповненням нею нових соціальних ніш, а з другого, – до очищення мови від невласливих їй нашарувань, від чужорідних елементів із відтінком іншомовного походження.

Крім того, виникає нагальна потреба у мовців самоідентифікуватися як представникам певної нації, а мовний чинник є визначальним у цьому. Саме тому простежується у мові „...прагнення відновити, так би мовити, українськість української мови, підкреслити її окремішність...” (О. Муромцева, О. Стишов), тобто виразні пуристичні тенденції. Вони виявляються насамперед у бажанні замінити запозичення на власні лексичні одиниці.

Ще однією важливою причиною поширення пуристичних тенденцій у вживанні іншомовних слів є культурологічні чинники: знайомство українського читача з художньою та науковою літературою української західної діаспори. Свій вплив здійснила й мовна практика представників української діаспори, які зберегли переважно особливості західноукраїнського варіанту української літературної мови.

Мовознавець О. Сербенська, пояснюючи пуристичні мовні тенденції, наголошує на їх лінгвістичній природі. На її думку, вони виявляються насамперед у мовах, носії яких мають розвинене почуття національно-мовної гідності, поваги до державної мови, турботи про її долю, про збереження своєї самобутності. Адже сьогодні загально визнаною є теза про те, що із словами, фразами чужої мови, з чужою манерою мовлення в душу народу входить чужа система вартостей, чуже світобачення, чужий спосіб поведінки, чужий мовний етикет [4, 127]. Саме тому простежується бажання не стримувати можливостей рідної мови, максимально активізувати її словотвірну здатність, створити умови для розвитку всього, що потенційно закладено в ній.

Відроджені в сучасній мовній практиці слова, замітники іншомовної лексики, не однакові за походженням. Вони мають специфіку щодо стильового та

стилістичного використання, семантичного наповнення, по-різному пояснюються у нормативних словниках. Частина активізованої в сучасному вжитку лексики має в словниках позначки – розмовне, діалектне, застаріле, західноукраїнське, рідковживане слово, історизм, архаїзм. Однак у наш час вона зазнає стилістичної переоцінки.

Саме тому сучасні мовці вже не відчувають обмежень у вживанні таких слів, як тло (зам. фон – франц.), відсоток (зам. процент – лат.), чинник (зам. фактор – лат.), гурт (зам. ансамбль – франц.), число (зам. номер – лат.), коли мова йде про журнал, газету, вислід (зам. результат – лат.).

Поряд із поміркованими пуристичними тенденціями простежуються радикальні намагання вилучати із словника української мови лексеми, які стали органічними складниками, і замінити їх штучно створеними або пристосовувати до нових умов раніше відомі слова, особливо в галузі термінології та професійної лексики.

Своєрідно пояснив ці радикальні пуристичні тенденції у свій час В. Самійленко: “А багато є людей, які хоч і знають, що чужомовні слова в українській мові є власне чужомовні, а не російські, але визначають, що мова наша була б і багатшою, й більш зрозумілою для народу, коли б у їй не було тих чужих слів, і щоб на кожне поняття ми мали свій рідний вислів. Дехто, може, бажав би всі так звані “чужоземні” слова перекладати на українську мову” [3, 42-43].

Як результат, з’являються слова паралельно до звичних і загальнопоширених: летунство (зам. авіація – франц.), летовище (зам. аеропорт – грец.-франц.), змагун (зам. спортсмен – англ.), кошиківка (зам. баскетбол – англ.), хрестиківка (зам. кросворд – англ.).

Сумнівними є також спроби очистити українську медичну термінологію від іншомовних слів такими замінами: очник – окуліст (лат.), повитуха або баба-пупорізка – акушерка (франц.), дрібноживцезнавець – мікробіолог (грец.) та ін.

Навряд чи мова відмежується сучасними новотворами від поширених й апробованих у часі європеїзмів та інтернаціоналізмів. На думку Д. Х. Баранник, ці слова, як правило, невдалі щодо відповідності їхньої семантики суті означуваних об’єктів, вони ще незграбні в естетичному відношенні [2, 42]. Саме тому ці лексеми поки що не доходять до стадії впровадження в мовну практику.

Час і суспільна практика відсіють новотвори-одноденки й підтвердять доцільність збереження в лексиконі тих номінацій, які сьогодні викликають критику надміру радикальних пуристів.

Поряд із проаналізованими поміркованими та радикальними пуристичними мовними тенденціями простежуються ті, які зумовлені процесами загальнодемократичних перетворень у житті народу, пов’язаних із переходом до нових типів політичної та соціально-економічної організації суспільства з вільнішою стилістикою комунікації, відкритістю для глобалізаційних процесів в економіці та культурі з потужною хвилею запозичень. Відкриті народи (а саме такими ми прагнемо бути) постійно контактують між собою. В результаті цих контактів з’явилась в мові велика кількість нових запозичень у терміносистемах, особливо

фінансово-економічній, інформатики, обчислювальної техніки, державно-політичного та культурно-освітнього життя. Аналіз нових слів, які більшою чи меншою мірою включені в загальний потік мовної комунікації, засвідчив, що більшість їх становлять запозичення з англійської мови, переважно її американського варіанта. Оскільки на функціонувальну нішу російської мови в Україні дедалі більше претендує не тільки українська, але й англійська мова [1, 49].

Саме тому тільки останнім часом з'явилися такі слова: комп'ютер, сканер, принтер, пейджер, аудит (лат.), ваучер, менеджер, брокер, дивіденди, електорат (лат.), лобізм, спікер, імпічмент, брифінг, пестицид, нуклеїд, караоке, інфраструктура (лат.).

У процесі запозичень відбувається переміщення спеціальної лексики до розряду широковживаної:

- економічно-фінансових термінів (аудитор, емісія, інвестор, ліцензія, менеджер, субсидія, сертифікат);
- юридично-правової лексики та фразеології (легітимний, плюралізм, консенсус);
- парламентсько-дипломатичної лексики (акредитація, ротація, толерантний).

Характерну ознаку мовного розвитку на сучасному етапі становлять запозичення у вигляді семантичних кальок-словосполук, що відображають реалії економічного, політичного та культурного життя держави: авторська школа, авторські права, альтернативні вибори, депозитна програма, група підвищеного ризику, інформаційний простір, іпотечний ринок, контроль народжуваності, клонована людина, предмети широкого (масового) вжитку, третій світ.

Відбуваються помітні процеси у сфері українського словотвору. У нових умовах посилилась активність префіксації, особливо за участю префіксів з суперлятивним значенням архі-, гіпер-, ультра-, супер-, над- (архіплюралістичний, гіперінфляція, супердержава, надконцентрація); із значенням протилежності анти-, контр-, проти- (антикультура, контрдемонстрація, протикультура); із значенням неістинності псевдо-, квазі- (псевдозахисники, псевдоблагодійник, квазінаука, квазіінтелігенція).

Сьогодні стають продуктивними словотвірні типи аут-, екс-: аутизм, аутсайдер, екс-воротар, екс-спікер; іменники на зразок мени-вумени, політики-нездари або в яких перший складник (запозичена основа) визначає професійну орієнтацію особи: бізнес-леді, прес-секретар, прес-аташе, веб-майстер. Великої продуктивності набула основа евро-: евросоюз, еврокомісія, европарламент, евробачення, евробезпека, евровіза, евростандарт та ін.

Частина сучасних запозичень приходить на місце слів, що вже функціонують у мові. Останні або звужують своє значення, або стають архаїзмами, або вживаються паралельно з новими запозиченнями як синонімічні варіанти: шоу (англ.) – вистава, вакації (лат.) – канікули, гувернер, гувернантка (франц.) – вихователь, вихователька.

Поряд із новими словами з'являються так звані неосемантизми – нові значення вже існуючих слів або тих, що відновлюються з пасивного складу лексики. З новим лексичним значенням вживаються такі слова: адресний (франц.) – призначений для визначеної особи або для втілення чітко окресленої мети, конкретизований; вірус (лат.) – спеціально створена комп'ютерна програма для знищення інформації; резонансний (франц.) – такий, що має розголос, гучний, скандальний, непередбачений.

Процес об'єктивного оновлення лексикону, на жаль, поєднується з суб'єктивними, свідомо здійснюваними запозиченнями з тих чи інших „смакових”позицій. Відбувається тотальне засмічення української мови іншомовними словами, для яких вже існують питомі українські назви для передавання відповідних понять: брифінг (англ.), а не зустріч, дивіденд (англ.), а не прибуток, зиск, презентація (лат.), а не показ, ознайомлення, шоп (англ.), а не магазин, ноу-хау (англ.), а не знаю як та багато інших.

Надмірне використання іншомовних запозичень у сучасних умовах іноді підтримується і пояснюється модою, прагненням особистості виявити себе незвичною формою висловлювання. Діють свідомі чинники, а нерідко підсвідомі, глибинні. Дехто вважає, що вживання іншомовних слів підкреслює освіченість, інтелектуальні здібності особистості. Саме так можемо пояснити появу таких лексичних одиниць, як департамент (франц.), офіс (англ.), дилер (англ.), муніципалітет (нім.), губернатор (лат.).

Саме тому культура української мови питання про використання іншомовних слів вирішує з погляду потреби. Коли слово прийшло з іншої мови разом із поняттям і йому немає відповідника в рідній мові, воно має всі підстави для вжитку. Якщо поняття може бути назване українським словом, то саме йому має віддаватися перевага, а не його дублетові – запозиченню. Іншомовні слова не завдають шкоди мові за умови правомірності їх появи, а також їх вживання у потрібному значенні та відповідно до конкретної ситуації мовлення.

Українська мова має стійкий імунітет до запозичень, стійку внутрішню систему. З часом усе штучне, чуже системі національної мови відійде в минуле як свідчення певного періоду її історії, а все органічне мові, перевірене суспільною практикою, залишиться.

Використана література:

1. Ажнюк Б.М. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 48-54.
2. Баранник Д.Х. Українська мова на межі століть // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 40-47.
3. Самійленко В. Чужомовні слова в українській мові // Урок української. – 2002. – № 11-12. – С. 42-43.
4. Сербенська О., Волощак М. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем. – Київ: Видавничий центр „Просвіта”, 2001. – С. 122-128.
5. Словник іншомовних слів / Уклад. Л.О. Пустовіт та ін. – Київ: Довіра, 2000. – 1018 с.
6. Стишов О. Як позбутися кальок? // Урок української. – 2002. – № 11-12. – С. 20-22.

7. Тараненко О.О. Мовна ситуація та мовна політика в сучасній Україні // Урок української. – 2002. – № 11-12. – С. 42-43.

Матвійчук Т.П.

ПРО ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ПРИРОДИ ТЕКСТУ

У сучасній лінгвістиці досить актуальним і складним є дослідження проблем, пов'язаних з поняттям “текст”, аналіз специфічних особливостей якого як структурно-семантичної одиниці не є винятково предметом мовознавства. Вивченням тексту як явища багатогранного займаються літературознавство, психологія, кібернетика, соціологія, методики викладання філологічних наук, які розглядають його з найрізноманітніших аспектів.

Так, розглядаючи текст як логіко-психологічну структуру, Л. П. Добраєв виділяє в його структурі дві частини: текстовий суб'єкт і текстовий предикат, що утворюють текстове судження. Автор визначає текстовий суб'єкт як те, про що говориться в тексті, а текстовий предикат – те, що говориться в тексті про текстовий суб'єкт. З огляду на це текст тотожний текстовому судженню і у формальному плані становить словесний масив “ з двох і більше речень” [5, 17]. У теорії інформації текст розуміється як “цілісне й зв'язне повідомлення певним чином організоване для передачі й збереження інформації” [1,7]. У теорії літератури текст визначається як “взаємозв'язок і послідовність художніх образів” [12, 79], у семіотиці – як “осмислена послідовність будь-яких знаків, будь-якої форми комунікації, в тому числі обряду, танцю, ритуалу” [8, 507].

Дослідження тексту у 80-90 роки набувають неабиякого значення. Аналіз його здійснюється як традиційними науками (стилістика, риторика, текстологія-герменевтика), так і тими, що з'явилися нещодавно (документалістика, комунікативна лінгвістика, неориторика), а найгрунтовніше вивченням тексту займається самостійна галузь мовознавства – лінгвістика тексту, що “вивчає правила побудови зв'язного мовлення, комунікативні різновиди тексту, зумовлені текстоутворювальними функціями мовних одиниць та орієнтацією повідомлення на певного адресата” [13, 289-290].

Особливий інтерес до тексту в дослідженнях останніх років зумовлений, на нашу думку, теоретичним розвитком лінгвістики і закономірним включенням тексту в багатоярусну систему лінгвістичних одиниць, а також практичними потребами визначення загальних принципів структурної організації текстів і правил їх ефективної побудови.

Лінгвістика тексту виникла як самостійна лінгвістична дисципліна у середині 1970-х років. Вивчаючи рівні мовної системи (фонетика – морфологія – лексикологія – синтаксис), мовознавці вказували на відкритість верхньої межі